

УДК 811.161.2:378.147-054.68

**ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ ТЕХНІЧНИХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ**

Людмила Береза

Статтю присвячено питанням організації та реалізації цілеспрямованої роботи з формування лінгвокраїнознавчої компетентності студентів технічного фаху, які вивчають українську мову як іноземну. Проаналізовано психолого-педагогічну літературу, на підставі чого виділено умовні етапи формування лінгвокраїнознавчої компетентності студентів-іноземців у процесі навчання української мови. Запропоновано методику навчання, яка поєднує традиційні аудиторні заняття в межах Держстандарту, насичені країнознавчим матеріалом, і позааудиторні заняття та заходи виховного характеру. Подано комплекс вправ, які сприяють ефективному формуванню лінгвокраїнознавчої компетентності іноземних студентів у процесі навчання української мови. Порушено проблеми, пов'язані з навчальними текстами країнознавчого змісту, та запропоновано методичну систему роботи з ними. Розглянуто можливі способи семантизації лексичних одиниць з національно-культурним компонентом.

Ключові слова: лінгвокраїнознавча компетентність, лексичні одиниці, семантизація, національно-культурний компонент семантики, організація навчального процесу, комплекс вправ.

Відповідно до цілей формування лінгвокраїнознавчої компетентності (ЛКК) студентів технічного фаху, які вивчають українську мову як іноземну, необхідною видається організація навчального процесу, що реалізує комплексне засвоєння студентами всіх предметів освітньої програми з формуванням і розвитком їхньої ЛКК.

Питанням розробки методів і форм роботи зі студентами-іноземцями присвячені роботи таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як Л. Паламар, Н. Василенко, В. Костомаров, О. Митрофанова, С. Бухтиярова та ін., проте недостатньо розробленою залишається проблема формування лінгвокраїнознавчої компетентності студентів-іноземців технічних спеціальностей у процесі навчання української мови.

Мета статті – розглянути та дослідити такі комплекси вправ, які сприяють ефективному формуванню ЛКК іноземних студентів у процесі навчання української мови.

Засвоєння студентами всіх предметів освітньої програми повинне відбуватися одночасно з формуванням і розвитком їхньої ЛКК.

Організація та реалізація цілеспрямованої роботи з формування ЛКК студентів технічного фаху, які вивчають українську мову як іноземну, охоплює такі основні питання:

- визначення мети й завдань кожного етапу навчання;
- розширення змісту освіти в аспекті лінгвокраїнознавчої компетентності;
- створення методичного й дидактичного комплексу з метою формування ЛКК.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави виділити три умовні етапи формування ЛКК студентів технічного фаху, які вивчають українську мову як іноземну: пропедевтичний, основний і формувальний. Кожен етап передбачає реалізацію основних завдань.

На першому, пропедевтичному, етапі поставлені такі завдання: 1) з'ясувати роль лінгвокраїнознавчих знань; 2) активізувати пізнавальну діяльність студентів шляхом ознайомлення з лінгвокраїнознавчим матеріалом; 3) формувати інтерес студентів до лінгвістичної та професійної літератури; 4) сприяти формуванню позитивної мотивації студентів до набуття лінгвістичних та країнознавчих знань; 5) формувати вміння самоконтролю; 6) заохочувати до самостійної роботи в аудиторний та позааудиторний час.

До завдань другого, основного, етапу формування ЛКК студентів відносимо: 1) розширення лінгвокраїнознавчих знань студентів; 2) формування навичок практичного використання лінгвокраїнознавчих знань у сфері міжкультурного спілкування; 3) підтримання інтересу до самостійної роботи; 4) розвиток умінь самоконтролю.

На третьому, формувальному, етапі передбачається: 1) формування вмінь і навичок самостійної роботи у вирішенні комунікативних завдань міжкультурного спрямування; 2) формування здібностей студентів до ефективного вирішення проблем, що виникають у професійній діяльності з огляду на діалог культур; 3) розвиток лінгвокраїнознавчих здібностей; 4) розширення вмінь самоконтролю.

Важливим етапом реалізації роботи з формування ЛКК студентів вважаємо добір змісту лінгвістичної освіти відповідно до завдань формування вищезазначеної компетентності. Підвищення якості лінгвокраїнознавчої підготовки іноземних студентів вбачаємо у розширенні змістового наповнення тематичного матеріалу шляхом збільшення самостійної роботи студентів, виконання позааудиторного часу та під час вивчення спецкурсу «Лінгвокраїнознавство». Таким чином, нами передбачено формування у студентів теоретичних знань про культуру країни, мова якої вивчається, та розвиток мотивації до міжкультурної комунікації.

На базі Черкаського державного технологічного університету було проведено експериментальну роботу, яка полягала в насиченні дисципліни «Українська мова» країнознавчим матеріалом. Під час занять запроваджувалися різні форми навчання, розроблялися та застосовувалися комплекси вправ, які, з нашого погляду, підвищують рівень формування лінгвокраїнознавчих умінь студентів. Протягом запровадження експерименту проводилася систематична

й цілеспрямована робота з формування ЛКК іноземних студентів у позааудиторний час. Організація експерименту відбувалася відповідно до висунутої в дослідженні гіпотези: ефективність навчання української мови іноземних студентів технічних спеціальностей безпосередньо залежить від рівня сформованості у них лінгвокраїнознавчих знань та вмінь, тобто їхньої ЛКК. З огляду на зазначене положення, підтверджується доцільність створення комплексу вправ лінгвокраїнознавчого характеру.

Методика поєднує два напрямки: традиційні аудиторні заняття в межах Держстандарту, але насичені країнознавчим матеріалом, і позааудиторні заняття, заходи виховного характеру.

Розглянемо хід експериментальної роботи.

На I – пропедевтичному – етапі (тривалістю один семестр) проводилася така організаційно-педагогічна робота:

- ✓ розробка методів і форм роботи зі студентами (опиралися на теорію В. Костомарова, О. Митрофанової);
- ✓ насичення курсу української мови лінгвокраїнознавчим матеріалом шляхом збільшення в ньому питомої ваги країнознавчих відомостей;
- ✓ створення та апробація комплексу вправ, які забезпечують вищий рівень знань, запам'ятовування (опиралися на класифікацію вправ за С. Бухтияровою).

На цьому етапі експерименту нами було розроблено 1-ий комплекс вправ. Підґрунтям комплексу слугувала класифікація вправ С. Бухтиярової [1]. До першого типу (А) належать вправи аудитивно-рецептивного характеру. Мета вправ цього типу полягає в тому, щоб увести студента в загальну ситуацію тексту, уроку і т.д. Другий тип (В) – репродуктивно-рецептивні вправи – має на меті орієнтувати студентів у новому мовленнєвому матеріалі тексту чи новій темі. Вправи типу С – рецептивно-репродуктивні – орієнтують студентів у графічному представленні введених одиниць лінгвокраїнознавчого матеріалу. Виконання таких вправ забезпечує слухо-зорове засвоєння образів введених одиниць з національно-культурним компонентом (НКК) семантики. Відбувається поетапне запам'ятовування: мимовільне доповнюється вмотивованим і цілеспрямованим. Останній тип вправ спрямований на сприйняття теми чи тексту як смислової єдності.

Мовний матеріал надходить до студентів у мовному потоці як нерозчленована єдність, використання якої відбувається за вже готовим зразком, тобто в тому вигляді, у якому вона надійшла до реципієнта. Завдяки багаторазовому використанню отриманої інформації в різних ситуаціях мовлення відбувається часткове її усвідомлення та певний аналіз. Таким чином, під чітким контролем викладача формуються навички у студентів, а виконання деяких дій доводиться до автоматизму.

У ході експериментальної роботи ми використовували вправи типу А, В, С як такі, що забезпечують формування навичок у студентів, а саме вправи на:

- імітацію;
- підстановку;
- трансформацію;

- доповнення або розширення фрази, тексту;
- завершення речення, тексту;
- переклад;
- формулювання питання-відповіді;
- вибір правильної відповіді;
- утворення мікротексту шляхом поєднання декількох речень, що мають відмінну структуру.

Під час виконання прав цього комплексу студенти знайомилися з історично-культурним фоном мови, вивчали лексику з національно-культурним компонентом семантики, таким чином опановуючи лінгвокраїнознавчий матеріал.

Детальніше пропонуємо розглянути вправи першого комплексу, які називатимемо А-1, В-1, С-1.

Вправи типу А-1 будуються на основі вже відомої лексики з невеликим відсотком лінгвокраїнознавчого матеріалу. Тлумачення такого матеріалу відбувається переважно не вербально, а через засоби наочності. Оптимальність того чи іншого способу семантизації певного слова в конкретних умовах визначається його доцільністю: що менше зусиль і часу потрібно для розкриття значення нового іншомовного слова, то точніше розуміння студентами його значення та краще обрано спосіб семантизації. На наш погляд, ефективно поєднувати декілька способів, наприклад, вербальну наочність (контекст) та невербальну (малюнки, рухи, жести тощо). Таку можливість дає викладачеві монолог з елементами бесіди, яка включає нову лінгвокраїнознавчу одиницю. Нова лексема виділяється інтонаційно, потім, залежно від факторів і умов (доцільність, економність, ефективність), відбувається семантизація нового слова тим чи іншим способом. Монолог викладача варто будувати із залученням до бесіди студентів, проте необхідно зважати на їхні мовні можливості. Відсутність повної семантизації та абсолютного пояснення, з нашого погляду, породжує інтерес того, хто вивчає мову, та слугує мотиваційним засобом під час навчання мови. Наведемо приклади розповіді викладача з уведенням нових лінгвокраїнознавчих одиниць. У дужках зазначено можливий спосіб семантизації. «Дитячий парк знаходиться в центрі міста. Несподівано серед міського шуму виникає царство (переклад) дітей. Велика площа, обгороджена маленькими ставочками (наочність) і пам'ятниками, повністю віддана дітям. Тут багато дерев, майданчиків, стоїть сторожова вежа (наочність), живуть дерев'яні герої дитячих книжок і кінофільмів, фонтанчики, клумби, гойдалки, лабіринти й інші атракціони для дітей».

Розуміння нової лінгвокраїнознавчої одиниці викладач перевіряє загальними запитаннями, на які необхідна коротка відповідь. Репродукцію таких одиниць варто перевіряти шляхом імітації зразків мовлення (ЗМ) або ставлячи альтернативні запитання, які вимагають лаконічної відповіді. Підказка для студентів міститься, переважно, у самому запитанні викладача. Як свідчить практика, вправи на завершення ЗМ не варто змішувати із завданнями на заповнення пропусків відповідними лінгвокраїнознавчими одиницями.

Вправи на підстановку виконуються за допомогою підказок: підстановчі елементи подаються вербально (у надрукованому списку або оголошуються викладачем усно) та невербально (малюнки тощо). Наведемо приклади умовно-комунікативних вправ для автоматизації дій студентів з лінгвокраїнознавчими одиницями активного мінімуму.

I. Дайте лаконічну відповідь на запитання.

1. Бульвар Шевченка в Черкасах носить ім'я українського поета чи футболіста? – Поета.
2. Борщ вважається національною стравою якого народу? – Українського.
3. Як називається свято в Україні, коли дорослі та діти прикрашають ялинку, танцюють і співають біля неї? – Новий рік.
4. Як називаються обрядові пісні, які українці співають під Новий рік та у Щедрий вечір? – Щедрівки.
5. Пагорб Слави в Черкасах – це місце пам'яті чи відпочинку? – Пам'яті.
6. «Катерина» Т. Шевченка – це роман чи поема? – Поема.
7. Як називається найбільша річка України? – Дніпро.

II. Доповніть речення.

1. Українці люблять такі страви з борошна: ... – Українці люблять такі страви з борошна: вареники, млинці, пироги, хліб.

III. Дайте відповідь на запитання.

1. Які пам'ятки архітектури в Україні ти знаєш? – Я знаю такі пам'ятки архітектури в Україні: Воронцовський палац, «Ластівчине гніздо», Києво-Печерська лавра, Хотинська фортеця.

IV. Назвіть свій улюблений український вірш. – Мій улюблений український вірш «На старих фотографіях всі молоді» Ліни Костенко.

VI. Який український прозовий твір Вам подобається найбільше. – Найбільше мені подобається твір «Федько-халамидник» Володимира Винниченка.

VII. Запитайте свого друга про український твір, який йому подобається. Використовуйте подані конструкції: український твір, твір українського автора, український вірш, українське оповідання, український роман.

VIII. Розгляньте предмети українського національного одягу. Які барви переважають на вбранні та рушниках українців?

IX. Прочитайте запропонований вірш. Які художні барви твору, його мови можна виокремити?

У процесі роботи із вправами типу В-1 закладалися підвалини роботи з новим лінгвокраїнознавчим матеріалом: формування фонетичних, лексико-граматичних умінь використовувати лінгвокраїнознавчі одиниці.

Презентація нових одиниць відбувалася поетапно:

- 1) вимова нової одиниці;
- 2) сприйняття та відтворення студентами почутої одиниці;
- 3) вербальна та невербальна семантизація нової лінгвокраїнознавчої одиниці (лінгвокраїнознавчий коментар, зіставлення та порівняння з аналогічними (за наявності таких) у рідній мові, складання асоціативної схеми, прямий чи описовий переклад, наочність у вигляді таблиць, плакатів, малюнків, відео-чи фонограми тощо);

- 4) повторне представлення;
- 5) повторна імітація студентами представленої одиниці;
- 6) робота на закріплення та запам'ятовування (складання асоціативних схем, таблиць, вивчення римівок, прислів'їв, приказок, пісень).

Поряд із умовно-комунікативними у процесі засвоєння лексичних одиниць (ЛО) на початковому етапі застосовуються також некомунікативні (рецептивні та рецептивно-репродуктивні) вправи типу С-1, оскільки студент зустрічається, насамперед, із формою ЛО, а її значення він повинен зрозуміти в процесі виконання певних дій та операцій:

- ✓ заповнити пропуски в тексті під час читання, що розвиває здатність до прогнозування;
 - ✓ зіставити багатозначне слово в певному контексті з його еквівалентами в рідній мові;
 - ✓ вибрати значення багатозначного слова, наявного в контексті, із кількох поданих значень;
 - ✓ визначити значення підкресленого багатозначного слова в певному контексті за словником;
 - ✓ визначити значення фразеологічного звороту за словником;
 - ✓ вибрати з тексту слова на основі їхньої семантичної/тематичної спорідненості;
 - ✓ вибрати ключові слова в реченні, абзаці, тексті, уривку тощо;
 - ✓ знайти в тексті незнайомі слова, які несуть у собі додаткову інформацію;
 - ✓ знайти в тексті слова, що виражають позитивну або негативну характеристику тощо;
 - ✓ з'ясувати значення похідних слів, утворених від відомих коренів за допомогою знайомих афіксів (вбрання, вбратися, прибратися; барвистий, барви, барвистість, барвити, різнобарвний, багатобарвний);
 - ✓ визначити нові значення відомих багатозначних слів за контекстом;
 - ✓ з'ясувати значення незнайомого слова, словосполучення за контекстом.
- У процесі формування ЛКК нами були використані такі моделі вправ цього типу (С-1):

- представлення фрази українською мовою \rightarrow еквіваленту в рідній мові студентів;
- повторення фрази викладачем - повторення фрази студентами мовчки;
- повторне оголошення фрази викладачем - повторення фрази студентами вголос;
- самостійне читання фрази студентами мовчки, вголос, читання фрази в парах, трійках.

Виконання вправ цього типу сприяло слуховому і зоровому запам'ятовуванню введених ЛО.

Науковцями доведено, що при використанні віршів на занятті відбувається вирішення комплексу важливих методичних завдань:

- презентація нового звуку й фонетичного явища;
- самостійне виведення правил на основі здобутої інформації;

- новий лексичний матеріал, який представлений у віршованій формі, запам'ятовується швидше;

- переклад і тлумачення граматичних явищ у віршованому творі забезпечує закріплення й узагальнення вивченого на попередньому етапі матеріалу, варто лише нагадати студентам пов'язану з ним римівку.

З огляду на це, на пропедевтичному етапі формування ЛКК студентів ми активно використовували римівки країнознавчого характеру. Варто зазначити, що на початковому етапі навчання пріоритет мають усні форми. На цьому етапі відбувається набуття та закріплення базових лінгвокраїнознавчих знань та формування відповідних умінь: використання лінгвістичних і тематичних знань у різних ситуаціях мовлення; виокремлення з лексичних одиниць із НКК семантики національно-специфічної інформації, яка в них міститься. Мета вправ першого комплексу – сприяти позитивній мотивації до вивчення української мови як іноземної, пізнанню нової культури та створенню сприятливої психолого-педагогічної атмосфери на занятті. Як метод контролю і самоконтролю під час роботи з першим комплексом вправ нами використовувалися різні типи завдань, переважно проводилося тестування.

Керуючись дослідженнями Л. Вокресенської в галузі лінгвокраїнознавства [2], як один із засобів систематизації лінгвокраїнознавчої лексики ми використовували паспортизацію ключових слів. Така форма роботи презентує лінгвокраїнознавчу інформацію та розкриває синтаксичну сполучуваність слів. Мета паспортизації слова – провести його лінгвостилістичний аналіз. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- з'ясувати походження слова (якщо це необхідно в конкретній ситуації);
- проаналізувати семантичні властивості слова;
- виявити споріднені слова;
- прослідкувати частотність використання слова (у побуті, творах літератури);
- перевірити наявність/відсутність слова в рідній мові студентів.

Варто зазначити, що запровадження експерименту відбувалося шляхом використання трьох комплексів вправ; написання есе з метою передати свої відчуття від перебування в Україні, під час занять з української мови; проведення бесід; анкетування; тестування; вікторини лінгвокраїнознавчого спрямування.

Результати проведеного експерименту засвідчили суттєвий приріст показників сформованості ЛКК студентів-іноземців технічних спеціальностей основного етапу навчання, які вивчають українську мову, що підтверджує необхідність проведення роботи, запропонованої нами в цій науковій студії.

Таким чином, аналіз проведеної нами роботи дає підстави стверджувати, що застосування запропонованого комплексу вправ у процесі навчання української мови як іноземної сприяє формуванню та розвитку якісної лінгвокраїнознавчої компетентності студентів, підвищує їхню мотивацію та дозволяє нам на практиці досягати цілей, визначених державним стандартом і концепцією навчання іноземної мови.

Список використаних джерел:

1. Бухтиярова С. А. *Формирование лингвострановедческой компетенции в процессе обучения русскому языку как неродному у студентов педагогических вузов: на материале текстов по архитектуре: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Светлана Анатольевна Бухтиярова.* –М., 1998. – 196 с.
2. Воскресенская Л. Б. *Лингвострановедческая паспортизация лексики /Л. Б. Воскресенская.* –М., 1985. –121 –с.
3. В. Г. Костомаров. *Методическое руководство для преподавателей русского языка иностранцам.* 4-е изд., испр. / Костомаров В. Г., Митрофанова О. Д. –М.: Рус. яз., 1988. –157 с.

References:

1. Bukhtiyarova, S. (1998) *Forming of linguistic country competence in the process of teaching Russian as to unnative for the students of pedagogical institutes of higher: on material of texts on architecture.* Ph.D. Moscow.
2. Voskresenskaya, L. (1985) *Lynhvostranoved-cheskaya pasportyzatsyya leksyky.* Moscow.
3. Kostomarov, V. and Mitrofanova, O. (1988) *Metodycheskoe rukovodstvo dlya prepodavateley russkoho yazyka ynostrantsam.* Russian, Moscow.